FELSEFE DÜNYASI
The Philosophy World
Sayı/Issue: 82 (Kış/December 2025)
ISSN 1301-0875 - eISSN 2822-2970

Yayıncı ve Sahibi/Publisher and Owner
Türk Felsefe Derneği Adına/On behalf of Association for Turkish Philosophy
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Türk Felsefe Derneği, Ankara, Türkiye)

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor
Merve Nur Sezer (Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Editör/Editor
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Celal Türer
(Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Christof Rapp
(Ludwig Maximilians Universität, München, Germany)

Prof. Dr. Dean Zimmerman
(Rutgers University, New Jersey USA)

Prof. Dr. Duncan Pritchard
(University of California Irvine, Irvine USA)

Prof. Dr. Jason Brennan
(Georgetown University, Washington DC, USA)

Assoc. Prof. Dr. Eros Carvalho
(Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Porto Alegre, Brazil)

Assoc. Prof. Dr. Zalán Gyenis
(Jagiellonian University, Kraków, Poland)

Doç. Dr. Fatih Özkan
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Muhammet Enes Kala
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dr. Gary N. Kemp
(University of Glasgow, Glasgow, United Kingdom)

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu
(Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye)

Doç. Dr. Fatih Özkan
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Doç. Dr. Mehtap Doğan
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Doç. Dr. Nihat Durmaz
(Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)

Doç. Dr. Sebile Başok Diş
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye)

Doç. Dr. Yurdagül Kılınç
(Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Taşkın
(Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Kenan Tekin
(Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çelik
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya
(Şırnak Üniversitesi, Şırnak, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Övge Öztürk
(Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, Türkiye)

Yazım Editörleri/Spelling Editors

Ahmet Hamdi İşcan
(Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Zehra Eroğlu
(Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dil Editörleri/ Language Editors

Abdussamet Şimşek
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Hatice İpek Keskin
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dizinlenme Bilgileri/Indexed by

ULAKBİM TR Dizin (2003'dan itibaren/since 2003)
Philosopher's Index (2004'dan itibaren/since 2004)
ERIH PLUS (2023'den itibaren/since 2023)
PhilPapers (2023'dan itibaren/since 2023)
DOAJ: Directory of Open Access Journals (2024'ten beri/since 2024)
EBSCO Database (2025)
Ulrich's Periodicals Directory (2025)

Felsefe Dünyası uluslararası, süreli ve hakemli bir dergidir; yılda iki sayı yayımlanır; elektronik versiyonu, açık erişimlidir. Derginin online versiyonu ücretsizdir.
The Philosophy World is an international, periodical biannually, and peer-reviewed journal; its digital version is open access. The online version of the journal is free of charge.

Fiyatı/Price: 500 TL | Basım Tarihi/Publication Date: Aralık/December 2025, 200 Adet/Copies

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Uzun Dijital
İstanbul Çarşısı, Zübeyde Hanım, İstanbul Cd. No:48
D:48, 06070 Altındağ/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67 | **Sertifika No:** 47865

Gilles Deleuze Açısından Descartes Felsefesi: Deleuze'ün Descartes Okuması Üzerine Bir Değerlendirme

Serdar SAYGILI
https://orcid.org/0000-0003-1986-6448 | serdarsaygili@erciyes.edu.tr
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kayseri, Türkiye
https://ror.org/047g8vk19

Aydın ÇİÇEK
https://orcid.org/0000-0003-1786-9223 | aydincicek6312@gmail.com
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kayseri, Türkiye
https://ror.org/047g8vk19

Öz

Deleuze'e göre Batı düşünme biçimi, aşkınlık temelli bir düşünme tarzına dayanmaktadır. Bu nedenle, Batı düşüncesine egemen olan bu aşkın düşünme biçimi aşılmalıdır. Bu aşmanın gerçekleşebilmesi için, Platon'dan sonra aşkın düşünce anlayışının önemli temsilcilerinden biri olan Descartes'ın da aşılması gerekmektedir. Çünkü Descartes'ın özne anlayışı, Batı düşüncesinde aşkınlığın egemen olmasına neden olmuştur. Zira Descartes, kesinliği temellendirmek adına diğer tüm varlıklardan kuşku duymuştur. Bu kuşkunun aşılması için ise Cogito ergo sum (Düşünüyorum, öyleyse varım) yargısını kullanmıştır. Deleuze'e göre, Descartes'ın bu yargısı hisse dayalı bir temellendirmeye sahiptir. Bu temellendirmenin kaynağında ise, herkesin bu durumu zaten böyle bildiği varsayımı yatmaktadır. Bu varsayıma dayanarak Descartes, düşünmeye bir başlangıç noktası olarak yönelmiştir. Ancak bu başlangıç, herkesin var olmak ve düşünmek kavramlarının anlamını önceden bildiği kabulüne dayanmaktadır. Bu nedenle Deleuze, Descartes'ın felsefesini dogmatik bir düşünme biçiminin ürünü olarak değerlendirir. Her şeyden kuşku duyulurken düşünme ediminden kuşku duyulmaması, düşüncenin açık ve seçik bir bilgi olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu durum, öznenin önemini artırmasına neden olmuştur. Böylece özne merkezli bir düşünce tarzı, Batı düşüncesine egemen hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Deleuze'ün Descartes felsefesini nasıl okuduğunu ortaya koymak ve bu okumanın felsefi arka planını eleştirel bir biçimde değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Deleuze, Descartes, Özne, Köksap, Aşkın Düşünme

Atıf Bilgisi Saygılı, Serdar & Çiçek, Aydın (2025). "Gilles Deleuze açısından Descartes felsefesi: Deleuze'ün Descartes okuması üzerine bir değerlendirme". *Felsefe Dünyası*, *82*, 112-128, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1685653	
Geliş Tarihi	28.04.2025
Kabul Tarihi	26.11.2025
Yayım Tarihi	15.12.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	felsefedunyasi@tufed.com.tr
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Philosophy of Descartes from the Perspective of Gilles Deleuze: An Evaluation of Deleuze's Reading of Descartes

Serdar SAYGILI
https://orcid.org/0000-0003-1986-6448 | serdarsaygili@erciyes.edu.tr
Erciyes University, Faculty of Letters, Kayseri, Türkiye
https://ror.org/047g8vk19

Aydın ÇİÇEK
https://orcid.org/0000-0003-1786-9223 | aydincicek6312@gmail.com
Erciyes University, Faculty of Letters, Kayseri, Türkiye
https://ror.org/047g8vk19

Abstract

According to Deleuze, the Western way of thinking is based on a transcendental mode of thought. Therefore, this transcendental way of thinking that dominates Western thought must be overcome. For this transcendence to be realized, it is also necessary to overcome Descartes, one of the significant representatives of the transcendental understanding of thought after Plato. Because Descartes' understanding of the subject has led to the dominance of transcendentalism in Western thought. For Descartes, to establish certainty, he doubted all other entities. To overcome this doubt, he used the judgment Cogito ergo sum (I think, therefore I am). According to Deleuze, Descartes' judgment is based on a foundational assumption. At the source of this justification lies the assumption that everyone already knows this situation. Based on this assumption, Descartes has approached thinking as a starting point. However, this starting point is based on the assumption that everyone already knows the meaning of the concepts of being and thinking. Therefore, Deleuze considers Descartes' philosophy as the product of a dogmatic way of thinking. While everything is doubted, thinking is not doubted, leading to the acceptance of thought as clear and distinct knowledge. This development has resulted in a heightened significance of the subject. Thus, a subject-centered way of thinking has become dominant in Western thought. This study aims to reveal how Deleuze interprets Descartes' philosophy and to critically evaluate the philosophical background of this interpretation.

Keywords: Deleuze, Descartes, Subject, Rhizome, Transcendental Thinking

Citation Saygılı, Serdar & Çiçek, Aydın (2025). "Gilles Deleuze açısından Descartes felsefesi: Deleuze'ün Descartes okuması üzerine bir değerlendirme". *Felsefe Dünyası, 82,* 112-128, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1685653	
Date of Submission	28.04.2025
Date of Acceptance	26.11.2025
Date of Publication	15.12.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	felsefedunyasi@tufed.com.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Deleuze, Antik Çağ'dan günümüze kadar düşünce tarihinde egemenlik kurmuş aşkınlık anlayışlarını eleştirerek aşmaya çalışmıştır. Aşkın düşünceler yerine, fark felsefesine dayanan bir ontoloji geliştirmeyi amaçlamıştır (Küçükalp, 2016, s. 83-85). Bu doğrultuda, aşkın yapıyı oluşturan özne düşüncesini eleştirmiştir. Zira özne, belirli bir yapı içerisinde varlığı açıklama biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Deleuze ise bu düşünceden farklı olarak, öznenin oluş süreci içinde kavranması gerektiğini savunmuştur. Ona göre oluş içerisindeki özne, belirlenmiş bir yapı yerine köksapsal (rizomatik) bir oluşuma sahip olmalıdır. Bu durum, öznenin sabit ve belirlenmiş bir öze sahip olamayacağını göstermektedir. Bu durumda özne sabit bir öze değil, çoklu bağlantılar ve kesişmeler aracılığıyla sürekli bir oluşa dayanmaktadır. Ona göre oluş içerisindeki özne, sabit bir kimlik ya da belirlenmiş bir yapı taşımaz; aksine, sürekli devinen, değişen ve farklı ilişkiler içinde kendini yeniden kuran bir varoluşa sahiptir. Bu yaklaşım, özneyi aşkın bir temele dayandıran klasik felsefi yaklaşımların, özellikle de Descartes'ın cogito anlayışının olumsuzlanması anlamına gelir (Aras, 2023, s. 7-13). Çünkü cogito, varlığı belirli bir yapı içinde açıklama girişimi olarak düşünülmesine karşın, Deleuze'ün özne anlayışı her türlü yapı iddiasını ve aşkınlığı aşarak içkinlik (immanence) düzleminde bir oluşu temel alır. Dolayısıyla Deleuze, her şeyi kuran bir özne anlayışı yerine, köksapsal bir oluşuma dayanan bir özne anlayışı geliştirmiştir. Bu yaklaşım, aynı zamanda öznenin yeniden tanımlanmasını da mümkün kılmıştır. Böylece özne düşüncesi, farklı boyutlarda yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

Öznenin öz olarak ortaya çıkması, her şeyi oluşturan tek güç olması anlamına gelir. Çünkü kavramların, özelliklerin ve anlama tarzlarının doğası özneye bağlı kılınmıştır. Bu durum, öznenin her şeyin yaratıcısı olması sonucunu doğurur. Ancak yaratıcı özne, nesneleri yokluktan meydana getirmemiştir. Özne, düşünen ve bilinçli bir varlık olarak, düşünmeyen nesnelerden kendisini ayırmıştır. Bu ayrım ise düalist bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Cevizci, 2012, s. 344-345). Düalist yapı, özne ve nesne arasındaki ayrımın derinleşmesine neden olmuştur. Deleuze'e göre Descartes, bu ayrımın derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle Deleuze'ün temel amacı, düalist derinleşmeyi ortadan kaldırarak çokluklara dayanan bir özne anlayışı geliştirmektir (Aras, 2023, s. 22). Dolayısıyla Deleuze, Batı düşüncesine egemen olmuş özne anlayışını yapısöküme uğratmak istemiştir. Bu yapısöküm girişimini ise Descartes eleştirisi üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Çünkü Descartes ile birlikte özne, bir töz olarak

ortaya çıkmıştır. Özne'nin töz olarak belirginleşmesi ise aşkın düşünce biçiminin güçlenmesine imkân sağlamıştır.

Öte yandan, Deleuze'e göre özne, hakikati, varlığı ve dünyayı doğrudan deneyimleyerek öznellik düşüncesinin temelini atmıştır. Başka bir deyişle, insanın kendisini ve çevresini deneyimleme biçimi, öznenin yalnızca dünyaya dışarıdan bakan bir varlık değil, aynı zamanda hakikati kendi deneyimi aracılığıyla kuran etkin bir unsur olarak kavranmasına yol açmıştır. Bu durumda kendisinden kuşku duyulamayan ya da sorgulamanın ötesinde kalan tek şey ise öznenin kendisi olmuştur; zira deneyimleyen ve kuşku duyan, öznenin kendisidir. Özne, Descartes'ın cogito kavramıyla ifade edilmiştir. Bu ifade, "Düşünüyorum, öyleyse varım" önermesiyle kesinlik kazanmıştır. Deleuze'e göre, her şeyden kuşku duyulsa dahi düşünme edimi yine de gerçekleşmektedir. Bu durum, düşünmenin kendisine kesinlik atfetme çabası olarak görülebilir. Şu hâlde, öznenin kesinlik kazanması yeni bir aşkın yapının oluşmasına neden olmuştur (Colebrook, 2013, s. 99-100). Dolayısıyla Deleuze'e açısından özne yeni bir aşkın yapı olarak ortaya çıkmıştır. Aşkın yapı olan özne ise Deleuze'ün yapı sökümüne uğratmaya çalıştığı düşüncelerin başında gelir. Bu süreç, yeni ve çoğulcu bir öznenin oluşumuna zemin hazırlayacaktır.

Deleuze'ün özne anlayışı, çağdaş felsefede önemli yankılar uyandırmıştır. Özellikle postyapısalcı ve postmodern düşünce akımları, sabit, evrensel ve aşkın bir özne kavrayışına karşı geliştirdikleri eleştirilerde Deleuze'ün fikirlerinden yoğun biçimde beslenmişlerdir. Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin geliştirdikleri köksap ve oluş terimleri, kimliğin sabit değil sürekli oluşan bir süreç olduğunu vurgulayan çağdaş kimlik teorilerine ilham vermiştir. Ayrıca bu yaklaşım, bilgi teorisinden siyaset felsefesine, edebiyat kuramından toplumsal cinsiyet çalışmalarına kadar birçok alanda etkili olmuş; çoğulluk, farklılık, süreklilik ve içkinlik gibi kavramların felsefi tartışmalarda öne çıkmasını sağlamıştır. Böylece Deleuze, yalnızca geleneksel Batı metafiziğinin değil, modern özne teorisinin de köklü bir eleştirisini sunarak düşünce tarihinde özgün bir konum edinmiştir.

Deleuze Açısından Descartes Felsefesi

Descartes, Batı düşüncesinin önemli filozoflarından biridir. Onun önemli olmasının temel nedeni, yöntem problemini çözmeye çalışmış olmasıdır. Bu sebeple, kuşkuculuğu bir yöntem olarak kullanmıştır. Bu yaklaşım sayesinde, kesin ve değişmez tözlere ulaşmayı amaçlamıştır. Ancak bu kesin tözlere ulaşmadan önce, Descartes duyuların aktardığı bilgilerden şüphe etmiştir. Çünkü duyular yanıltıcı özelliklere sahip olabilir. "Bugüne kadar çok doğru

olarak kabul ettiğim her şey, ya duyularımdan ya da duyuların aracılığıyla elde ettiğim bilgilerdir. Ancak bu bilgilerin bazen beni aldattığını fark ettim. Sağduyuma göre, bir defa aldatılan şeylere bir daha asla güvenmemeliyiz." (Descartes, 2013, s. 23). Bu sebeple, Descartes duyulardan gelen bilgilere güvenilemeyeceğini savunmuştur. Bu durum, Descartes'ın kuşkuculuğu şu düşünceleri reddetmek için kullandığını göstermektedir: İlk olarak, duyuların tanıklığının reddedilmesi; ikinci olarak, deneyimler hakkında oluşturulan yargıların olumsuzlanması; üçüncü olarak ise matematiksel ve mantıksal yargılardan kuşkulanılmasıdır (Aras, 2023, s. 18-19; Skirbekk ve Gilje, 2017, s. 250-251). Dolayısıyla, Descartes kuşku yöntemini kullanarak var olan tüm düşünceleri sorgulamıştır.

Öte yandan, Descartes her şeyden kuşku duyulsa dahi düşünme ediminden kuşkulanılamayacağını savunmuştur. Zira düşünme edimi, aldatmayan bir güç olarak ortaya çıkmıştır. "Çünkü kendimi bir şeye inandırmışsam, demek ki varım. Ama kesin bir aldatıcı var, öylesine güçlü ve kurnaz ki işi gücü sürekli beni aldatmak. Ama eğer beni aldatıyorsa, o zaman hiç kuşkusuz ben de varım demek ki. O zaman istediği kadar aldatsın, bir şey olduğumu düşündüğüm sürece, hiçbir şey olduğuma beni asla inandıramayacaktır" (Descartes, 2013, s. 39). Bu sebeple, düşünce tek gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu gerçeklik, ben düşüncesinin temellendirilmesinde önemli bir role sahip olacaktır. Çünkü düşünme, kesin ve kuşkuya neden olmayan tek gerçekliktir. "Peki düşünmek? İşte sonunda buldum, evet düşünce. Çünkü bir tek o benden koparılamaz. Benim, ben varım, kesin. Ama ne kadar süre? Elbette düşünüyor olduğum sürece" (Descartes, 2013, s. 43). Dolayısıyla, Descartes açısından düşüncenin apaçık bir gerçekliğe sahip olması, "düşünüyorum, o halde varım" önermesinin kesinliğini temellendirmektedir.

Descartes'ın "düşünüyorum, o halde varım" ifadesi, cogito'nun töz olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira cogito, bir töz olarak varlığını kesinleştirmiştir. Bu konuda Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşmalar* adlı eserinde şunları söylemiştir: "(...) 'Düşünüyorum, o halde varım' doğrusunun, kuşkucuların tüm aşırı varsayımlarıyla sarsılamayacak kadar sağlam ve güvenli olduğunu belirlerken, bu doğruyu araştırdığım felsefenin ilk ilkesi olarak, hiçbir kuşkuya kapılmadan kabul edilebileceğine karar verdim" (Descartes, 2010, s. 39). Buna göre, cogito töz olarak ortaya çıkarken deneyimsel bir temellendirmeye ihtiyaç duymayacaktır. Çünkü düşünme edimi, tek gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Bu durum, her şeyin düşünme ediminden yola çıkarak inşa edileceğini göstermektedir. İnşa etme girişimi ise yeni bir yöntemin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Ayrıca bu yeni yöntem, yeni bakış açılarının doğmasına da olanak tanımıştır. Söz konusu yeni bakış açısı, Hristi-

yancı bakış açısından önemli bir farklılık göstermektedir. Hristiyancı bakış açısı, Tanrı kavramını sorgusuzca en temel öncelik olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, Tanrı kavramından ben kavramına doğru gidilmektedir. Ancak Descartes'ın geliştirdiği yeni yöntemle birlikte, benden yola çıkarak Tanrı'ya ulaşılmaya çalışılmıştır (Timuçin, 2010, s. 9). Dolayısıyla Descartes, Hristiyancı bakış açısını tersyüz etmiştir.

Descartes, ben'den hareketle Tanrı'nın varlığını kanıtlamıştır. Bu kanıtlama sonucunda Tanrı, sonsuz bir töz olarak var olmuştur. Sonsuz bir töz olarak Tanrı, hiçbir şeye bağlı olmayan tek güçtür. Ayrıca bu güç, her şeyin yaratıcısı olmak zorundadır. Bu sebeple, benin sahip olmadığı niteliklere Tanrı'nın sahip olması gerekmektedir. Benin sahip olduğu nitelikler ise Tanrı'dan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Descartes'a göre bende mevcut olan sonsuzluk ideasının kaynağında Tanrı bulunmaktadır. Zira ben, sonsuz bir varlık olmadığından, sonsuzluk ideasının kaynağında sonsuz bir varlığın bulunması zorunludur (Descartes, 2013, s. 87). Dolayısıyla Descartes, Tanrı'yı sonsuz bir töz olarak tanımlamıştır. Bu ise ben'in ve maddesel dünyanın temellendirilmesi için önemli bir araçtır. Aynı zamanda Tanrı, sonsuz bir töz olarak var olurken; ben ve maddesel dünya sonlu tözlerden oluşmaktadır.

Diğer yandan Descartes'ın Tanrı, ben ve madde düşünceleri Kartezyen felsefenin temelini oluşturur. Descartes'a göre hakikat, açık ve seçik olarak kavranabilen şeydir. Bununla birlikte Descartes, hakikatin temellendirilmesinde fiziksel dünyayı Tanrı ve düşünen ben kavramlarıyla ilişkilendirerek açıklamıştır. Fiziki dünyadan hareketle cogito düşüncesini oluşturmuştur. Cogito ise var olma nedenini, sonsuz töz sahibi olan Tanrı'ya borçludur. Burada Descartes, yeni bir problemin oluşmasına neden olmuştur. Zira Tanrı'nın varlığı, metafizik ve fizik ilişkisi probleminin yapısını meydana getirmektedir. Aynı zamanda bu problemin oluşumunda Descartes'ın Tanrı kanıtlaması da etkili olmuştur. Çünkü onun geliştirdiği Tanrı kanıtlaması, teolojinin Tanrı anlayışından farklılık göstermektedir. Teolojide fizik, genel olarak hizmet eden bir araç olarak görülürken, Descartes fiziğin teolojiye değil; teolojinin fiziğe hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu iddia neticesinde, Descartes bazı çevreler tarafından Tanrı'nın varlığını inkâr eden bir filozof olarak değerlendirilmiştir. Oysa Descartes'ın sisteminde Tanrı, düşüncenin ilk hareket ettiricisi olma özelliğini taşımaktadır (Bumin, 2010, s. 34-35). Dolayısıyla Tanrı'nın konumu, Descartes felsefesinde tartışılmıştır. Bu tartışma sonucunda, Descartes, bir kısım çağdaşları tarafından tanrısızlıkla suçlanmıştır.

Descartes, Tanrı düşüncesiyle cogito'yu temellendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle cogito, varlık için duyuların varlığına ihtiyaç duymamaktadır. Ancak, Descartes'ın duyuları olumsuzlaması, onun önemli açmazlarından birini oluşturmaktadır. Bu açmazı aşmak için Descartes, Tanrı tözünü kullanmıştır. Tanrı tözünün kullanılması, Descartes felsefesinde farklı bir tartışmaya yol açmıştır. Tartışmanın kaynağı, Tanrı'nın varlığını kanıtlamayla ilgilidir. Zira Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için Descartes, bazı öncüllere ve aksiyomlara ihtiyaç duymuştur. Ancak bu öncüllerin ve aksiyomların nasıl temellendirilmesi gerektiği, hâlâ tartışmaya açık bir konu olarak kalmıştır (Aras, 2023, s. 20) Bundan dolayı, John Cottingham'a göre, Descartesçı düşünce kısır bir döngüsellik içermektedir. Ona göre, Descartes'ta Tanrı'nın varlığı kanıtlanana kadar açık ve seçik bilgilere güvenmemiz mümkün değildir. Açık ve seçik olarak var olan algılara başvurulmadan Tanrı'nın varlığı kanıtlanamaz. Bu da, düşünce ve duyulardan yola çıkarak Tanrı'nın varlığının temellendirilemeyeceğini gösterir. Bu nedenle, Descartes bir çelişki içine düşmüştür (Cottingham, 1995, s. 50). Bu çelişkiyi filozof Pierre Laberthonnière de ifade ederek Kartezyen felsefeyi eleştirmiştir. Descartes'ın düşünen özne ve yayılımlı dünya, düşünen özne ve Tanrı arasındaki ikilik, metodolojik şüpheciliğin sonunu yaratmıştır. Ancak metot olarak şüphe, düşünen özneyi sadece varoluşunu olumsuzlamaya indirgemiştir. Bu sebeple, Laberthonnière'e göre yöntem gereği bulacağı doğruluğu, yöntemden önce mevcut olarak kabul etmiştir. Çünkü metodolojik şüphe, ruhun dış dünyada var olduğunu ispatlamadan olduğu gibi kabul eder. Aynı şekilde, maddi olduğunu, yani ruhun bir bedene sahip olduğu düşünülmeden sonuca varılmaktadır. Bu durum, Laberthonnière açısından şüphenin sonucu değil, onun başlangıcıdır. Zira felsefi tercih olarak şüpheden başlama özne perspektifini önceden kabul etme olarak değerlendirilebilir (Bumin, 2010, s. 37; Aras, 2023, s. 20). Dolayısıyla, Descartes şüphe duymadan önce öznenin varlığını kabul etmiştir. Bu kabul ile birlikte 'düşünüyorum, o halde varım' yargısını elde etmiştir. Bu yargı, kesin ve değişmez bir yapı oluşturmuş; aynı zamanda aşkın düşüncenin farklı bir boyutunu ortaya koymuştur.

Deleuze'e göre, aşkın düşüncenin önemli kavramlarından biri cogito'dur (Er, 2012, s. 55). Cogito, aşkın bir yapı olarak tüm farklılıkları kendi içinde eritmiştir. Zira Deleuze'e göre Descartes, cogito düşüncesini sonuna kadar temellendirmeye çalışmıştır. Bu, her şeyi açıklayan bir önerme oluşturma girişimidir. Deleuze'e göre, bu girişim, rasyonel ve aşkın düşüncelerin temellendirilmesi için kullanılmıştır. Aşkın düşünce ise farklılıkları yok sayarak hiyerarşik, dikey ve ağaç biçimli düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Küçükalp, 2009, s. 135-136). Dikey ve ağaç biçimli düşüncenin

oluşmasında, kuşkunun ortadan kalkması önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü Descartes, kuşkuyu aşarak kesin ve değişmez bir düşünce ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kesin düşünce, her şeyi açıklayan bir Arşimet noktası oluşturacaktır (Falzon, 2001, s. 32-33). Arşimet noktası olarak cogito, öznenin modern dünyada hâkim olmasını sağlamıştır. Bu sebeple, Deleuze'e göre, Descartes'ın düşünen özneyi töz olarak keşfetmesi önemli bir olaydır (Er, 2012, s. 56). Keşif, sorgulama ve kuşku dışında öznenin kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak Deleuze açısından burada bir çelişki vardır. Çelişkinin kaynağı, kuşku duyulmadan var olan öznenin, deneyimleyen ve kuşku duyan bir güce dönüşmesidir. Bu dönüşümle birlikte, kuşku "düşünüyorum, o halde varım" önermesiyle açığa çıkmıştır. Bu durum, öznenin her şeyden kuşku duyarken bile düşündüğünü göstermektedir. Bu sebeple, düşünen özne kesinliğe dayanmaktadır. Deleuze'e göre, kesin özne anlayışı, aşkın düşüncelerin yıkılması anlamına gelmektedir. Ancak bu yıkım girişimi, yeni bir aşkınlık yaratma biçimidir. Bu nedenle, yeni aşkınlık biçimi dışsal kuruluşlara (Tanrı ve hakikat gibi) ihtiyaç duymaz. Aynı zamanda, yeni bir kuruluş olarak düşünce imgesi ortaya çıkmıştır (Colebrook, 2009, s. 102-103). Deleuze'e göre, özne düşüncesi, var olan bütün aşkınlıkları yıkmıştır. Bu yıkımla birlikte, özne yeni bir aşkın yapı olarak ortaya çıkmıştır. Burada Deleuze yeni bir aşkın yapı oluşturan özneyi olumsuzlamaktır. Öznenin olumsuzlaması ise aşkın felsefenin ortadan kalkmasıdır. Çünkü Descartes, öznenin aşkınlığı üzerinden düşüncelerini temellendirmeye çalışmıştır. Öznenin kesinliğinin yapısöküme uğratılması aşkınlığın yapısöküme uğratılması anlamına gelir. Bu durumda, aşkın varlık anlayışı yerini içkin varlık anlayışına bırakacaktır. İçkin varlık anlayışı, bütün ağaçsı yapıları yıkarak farkın üretildiği bir düzlem olarak düşünülmüştür. İçkinlik düzleminde ise öznenin bir yapı oluşturup var olması mümkün değildir.

Öte yandan Deleuze, *Fark ve Tekrar* adlı eserinde düşünce imgesi üzerinden cogito eleştirisini gerçekleştirmiştir. Çünkü ona göre cogito, dogmatik bir yapıya sahiptir. Bu dogmatik yapı, cogito'nun bir başlangıç noktası oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Zira cogito, bir kabule dayanarak kendi gerçekliğini temellendirmeye çalışır. Bu temellendirme ise felsefede yeni bir problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Deleuze açısından bu yeni problem, başlangıcın doğasıyla ilgilidir. Başlangıcın nasıl olması gerektiği tartışmalıdır; çünkü başlangıç, tüm varsayımları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Deleuze, 2017, s. 178). Bu sebeple Deleuze, varsayımları ikiye ayırmıştır. Bu ayrım, Descartes eleştirisinin önemli noktalarından birini oluşturur. Aynı zamanda Descartes, iki varsayım arasında bir geçişe yol açmıştır. Bu geçişle birlikte Descartes, nesnel varsayımları reddetmiştir. Nesnel var-

sayımların reddine Aristoteles'in "İnsan, düşünen bir hayvandır" tanımlaması örnek verilebilir. Burada Aristoteles, özneyi güçlendirmek için nesnel bir varoluş biçimi olan hayvanlığa başvurmaktadır (Aras, 2023, s. 23). Buna karşılık Descartes, insanı akıllı bir hayvan olarak tanımlamamıştır. Bunun yerine, cogito'yu düşünce temelinde kurmuştur. Ancak Deleuze'e göre Descartes, cogito'yu kavramlardan ziyade hislere dayanarak temellendirmeye çalışmıştır. Bu durum, Descartes'ın yaptığı temel hatalardan biridir. Çünkü cogito, kavramlara bağlı açıklanmak yerine hislerin kabulüne dayandırılmıştır. Nitekim herkesin, kavramlara başvurmadan, düşünmenin ve var olmanın ne anlama geldiğini benliği aracılığıyla bildiği varsayılır. Bu sebeple, "herkes bilir ve inkâr etmez" düşüncesi ön plana çıkmıştır. Ayrıca Deleuze açısından, Descartes'ın bu ön kabulleri benimsemesi temsilci düşüncenin temellendirilmesi anlamına da gelmektedir. (Deleuze, 2017, s. 179). Dolayısıyla cogito düşüncesi temsilci düşünmenin formülü durumundadır. Ayrıca cogito'nun temellendirilmesi birtakım varsayımlara dayanmıştır.

Deleuze'e göre, varsayımlar insanların niteliğine göre şekillenir. Zira Descartes, ukala insan ve iyi niyet gibi düşüncelerin savunuculuğunu yapmıştır. Buna karşın, Deleuze, budala, tikel ve akıl gibi kavramların yanında yer alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple, Deleuze'e göre varsayımlara dayanan felsefe, ukala insanın yanında yer almaktadır. Buna karşın, tikel insanın varsayımları yoktur. Tikel insan için doğal ve iyi niyet düşüncelerinin bir anlamı yoktur, çünkü kavramsal düşünmenin dışına çıkabilmiştir. Buna göre, öznel ve nesnel aynı değeri taşıyacaktır (Deleuze, 2017, s. 179-180). Deleuze bu durumu Rus tarzına bağlı kalarak açıklamaya çalışmıştır. Budalayı oynamak, Rus tarzına sahip olmak demektir. Yer altına ait bir insan olarak, budalayı düşünmemizi istemiştir. Budala insan, yer altındaki dünyada, zamanın, kültürün ve nesnel varsayımların olmadığı bir ortam yaratmıştır. Aynı zamanda bu insan, doğal bir düşüncenin yarattığı öznel olanın dışına çıkabilmiştir. Bu yüzden Deleuze'e göre bu insan zamansızdır (Deleuze, 2017, s. 181). Zamanın dışına çıkmak belirlenmiş olanın dışında var olabilmektir. Bu nedenle, Descartes'ın "düşünüyorum" ifadesi, saf benliği oluşturmaktadır. Aynı şekilde tüm varsayımları ampirik benliğe geri göndermektedir. Bu gönderme, "düşünüyorum" ifadesinin başlangıç olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Turanlı, 2021, s. 119). Felsefenin ise başlangıca ihtiyacı yoktur; felsefede başlangıç yerine farkın olması gerekmektedir (Deleuze, 2017, s. 178). Dolayısıyla, Deleuze, Descartes'ın başlangıç oluşturma girişimlerini eleştirmiştir. Aynı zamanda bu girişimleri yapısöküme uğratarak öznenin yeniden oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Bu yeni özne, belirlenmiş olandan farklı olarak çoğulcu bir oluşuma sahip

olacaktır. Çoğulcu özne anlayışında, her organın sabit bir yapısı bulunmaz; organlar virtüel düzlemde sürekli bir değişim ve oluş hâlinde yer alır. Oluş, kendinde farkın tekrarını üretir. Bu tekrar, öznenin sürekli biçimde yeniden oluşmasını mümkün kılar.

Deleuze'de Öznenin Ontolojik Oluşumu

Deleuze açısından, aşkın düşünme biçimleriyle tanımlanmış öznenin yeniden tanımlanması gerekmektedir (Bozkurt Avcı ve Çelebi, 2023, s. 113–114). Özne, onun düşüncesinde, bağlantılar içinde varlık kazanan bir kavram olarak ele alınır. Artık özne, bağlantıları kuran merkezi bir ilke değil, bu bağlantıların süreğen etkileşimleri içinde ortaya çıkan bir oluşumdur. Bu yaklaşım, köksapsal düşünce anlayışını temel alır. Bu nedenle sabit ve aşkın özne tasarımlarını radikal biçimde eleştirir. Bunun için Deleuze, Descartesci özne düşüncesine karşı köksapları ön plana çıkarmıştır. Köksaplar, geçici yaşamsal formlara sahip oluşumlardır (Başaran, 1995, s. 55). Köksap, düşünceye egemen olan köken ya da ilkelere karşı bir çıkış oluşturur (Zourabichvili, 2011, s. 107). Köksap, köken ve ilkelerin oluşmasına engel olarak merkezci düşüncelerin gelişimini engellemiştir. Zira köksapın temelinde hareket vardır ve hareketli yönlere sahip olması, özün oluşumunu ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle köksap, başlangıca ihtiyaç duymaz. Aynı zamanda köksapın bir sonu da yoktur. Bu durum, Descartes'ın cogito düşüncesini olumsuzlar. Çünkü Descartes, cogito'yu temellendirmek için "düşünüyorum" ifadesini bir başlangıç noktası olarak kullanmıştır (Zourabichvili, 2011, s. 105). Bunun aksine, başlangıç ve sona ihtiyaç duyan ağaç biçimli düşünme biçimleri vardır. Bu sebeple, Deleuze'e göre, Descartes'ın özne anlayışı ağaç biçimli bir yapıya sahiptir. Köksap ise bu ağaç biçimli düşünme biçimlerini sökme girişimidir. Deleuze, *Diyaloglar* adlı söyleşisinde şunları ifade etmiştir: "Köksaplar, ağaçların zıddı olarak koyulmaya başlandı. Ağaçta birçok karakter çeşidi var. Bir başlangıç noktası, merkez veya tohum vardır" (Deleuze, 1990, s. 43). Dolayısıyla, ağaçsı düşünme biçimi bir başlangıç noktasına sahiptir. Bu da onun hiyerarşik bir düzene dayandığını gösterir. Buna karşılık, köksapta herhangi bir başlangıç noktası bulunmaz; bu durum, köksapın hiyerarşik bir yapıya sahip olmamasından kaynaklanır. Bu nedenle Deleuze, başlangıç oluşturmaya çalışan Descartes felsefesini eleştirmiştir.

Deleuze'e göre, Batı düşünme biçimi, ağaçsı bir düşünme biçimidir. Bu düşünme biçimi, hiyerarşik yapıların oluşturduğu bir düzeni temsil eder (Çiçek ve Saygılı, 2024, s. 30). Batı düşüncesinin kurduğu bu hiyerarşik düzen, nedensellik ilişkisine dayanmaktadır. Nedensellik ilişkisi ise düalist yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Descartes, ruh ve

bedeni birbirine indirgenemeyen iki töz olarak temellendirmiştir. Bu yaklaşım, özne ve nesne ayrımının derinleşmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda tek-çok, biz-onlar, erkek-kadın vb. gibi ayrım ortaya çıkmıştır. Söz konusu ayrımlar, bütün Batı düşünme biçimine yayılmıştır. Ağaçsı yapılar, düalist düzenler üretir. Bu nedenle soyağacına dayalı düşünme biçimleri de ağaçsı düşünmenin bir örneğidir. Soyağacı, kuşaklar arasındaki ilişkileri ifade eder. Bir soyağacında, tek bir başlangıç noktasından hareketle, baba ile evlatları arasında açık nedensellik ilişkisi oluşturulmaktadır. Bu nedenle Batı toplumlarında baskın düşünme modeli, tek hakikate dayalı düşünce tarzı olmuştur. Buna karşılık, köksap Batı düşünme biçiminin dayandığı bu tekçi hakikat anlayışını sarsarak varlıkta oluşu ön plana çıkarmıştır. Zira köksap, farklı unsurların bir araya gelmesiyle oluşur. Bu farklı unsurların birleşmesi, köksapın birliği değil, çoğulluğu temsil ettiğini göstermektedir (Sutton ve Jones, 2013, s. 21-22; Aras, 2012, s. 32-33). Dolayısıyla, köksap varlıkta çokluklar oluşturma girişimi olmakla birlikte, aşkın bir özneye dayanmaz. Aşkın bir özneye dayanmaması ise Descartes'ın cogito düşüncesinin olumsuzlanması anlamına gelir.

Deleuze'e göre, çoklukların bire ya da çoğa indirgenerek açıklanması mümkün değildir. Çünkü çokluklar, birin ve çoğun birleşiminden oluşmamıştır. Bir ve çok anlayışı karşıtların mücadelesine dayanır; oysa çokluk, böyle bir karşıtlığa bağlı değildir. Çokluklar, oluş sürecinde çeşitliliği artırma girişimidir. Bu çeşitliliğin temelinde, çoklukların bir öz temeline dayanmaması yatar. Aynı zamanda çokluklar, formlardan uzak bir yapıya sahiptir. Çünkü çokluk, ad, töz, bir ya da çok gibi varlığı sabitleyen düşüncelerin gereksizliğini ortaya koyar. Çokluklar her yerde var olmakla birlikte, hiyerarşik karşıtlıkların yerine geçmiştir (Deleuze, 2017, s. 245-246). Hiyerarşik yapının reddi olarak çokluklar, değişim ve oluşumun yaratıcısı olmuştur. Bu durum, Batı düşünme biçiminin dayandığı aşkın yapıların reddine yol açmıştır. Aşkınlık, "öz-kopya" ayrımına dayanarak Batı düşüncesinde düalist bir yapının yerleşmesine neden olmuştur. Buna karşılık, çokluklar ilişkilerini oluşa bağlı olarak belirler (Kılıç, 2016, s. 561; Ünlüsoy, 2024, s. 18-21). Bununla birlikte, bu ilişkilere dayalı olarak iki tür çokluk oluşmuştur. İlk tür, niceliksel çokluklardır. Niceliksel çokluklar, uzay tarafından temsil edildiği için homojen bir yapıya sahiptir. Bu homojen yapı, dışsallık, eş zamanlılık, bitişiklik, düzen ve niceliksel farklılaşmayı doğurur. Aynı zamanda niceliksel farklılaşma, derece farkına bağlı olarak çokluğu yaratır. İkinci tür ise niteliksel çokluktur. Niteliksel çokluk, heterojen bir yapıya sahiptir. Heterojen çokluk, içsel bir ardışıklık, kaynaşma, örgütlenme ve doğa farkı özelliklerini

taşır (Deleuze, 2014, s. 78). Dolayısıyla, oluşu heterojen yapılı niteliksel çokluklar meydana getirmektedir.

Heterojen yapıya sahip çokluklar, oluşta farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Bu ortaya çıkışın temelinde ise "Bu şey nedir?" sorusu yerine, bağlantılar kuran "ve" bağlacının kullanılması vardır. Deleuze'e göre, "ve" bütün ilişkileri oluşturan bir bağlaçtır. Çünkü "ve" bağlacı, birin veya çoğun ötesine geçişi sağlar; yani özden kaçışı mümkün kılar. Özden kaçış ise tüm sabitliklerden kaçışı ve heterojen çokluğa geçişin koşulunu oluşturur. Çokluk, bir terim olmadığı gibi, varlığı oluşturan bir sıfat da değildir. Bir sayı olmayan çokluklar, sayıların toplamını da oluşturmaz. Deleuze açısından çokluk yalnızca ve›de var olur. Bu nedenle "ve" hem oluşu meydana getirmekte hem de hareketi sağlayan bir güç işlevi görmektedir (Deleuze, 1990, s. 84-85). Bununla birlikte "ve" düşüncesi varlığa hareketlilik kazandırmaktadır. Bu durum, oluş sürecinde kimliksel yapıların oluşmasına engel olmaktadır. Kimliklerin sürekli oluşum halinde olması, öznenin değişime ve dönüşüme açık olmasını sağlamaktadır. Öznenin bu değişimi ise felsefede "varlık" ve "olmak" kavramlarına yönelik yeni bir eleştirinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Deleuze, bu eleştiriyi sabit kimlikler yerine varlığa geliş düşüncesiyle aşmıştır. Varlığa geliş, oluşun bitmeyen bir güç olduğunu göstermektedir. (Sutton ve Jones, 2013, s. 65-66). Dolayısıyla, oluş düşüncesi kimlik hiyerarşisini ortadan kaldırmakta ve özcü düşünme biçimlerine karşı eleştirel bir tutum geliştirmektedir.

Öte yandan, üst kimlik olarak insan kabul edilmektedir. Diğer tüm kimlikler, insan kimliği üzerinden kodlanmıştır. İnsan kimliğinin üst kimlik olmasına karşı çıkan Deleuze, tüm var olanları kapsayan alternatif bir varlık anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Bu anlayışta, toplumsal kodlamaların oluşturduğu kimlikler yerine oluşun geçmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca kimliklerin aşılması, düalist yapıların ortadan kalkmasına da zemin hazırlamaktadır. Örneğin, erkek-kadın ayrımı yerine kadın-oluş süreci başlatılmalıdır (Sutton ve Jones, 2013, s. 67-68). Kadın-oluş, kadına yüklenen geleneksel rollerin dışına çıkmayı ifade eder. Bu süreç, toplumda baskın olan ataerkil karakterin ötesine geçen özellikler üretmeyi hedefler. Üretilen bu özellikler ise, özneye bağlı olarak mikro ve moleküler oluşumlar şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kılıç, 2016, s. 569). Bu nedenle, erkek-kadın gibi ikili yapılar yerine, erkeğe kıyasla kadını minör kılan majör ya da molar kendiliklerin varlığından söz etmek gerekir. Deleuze'e göre, bu yerleşik kimlikleri yıkmak için sadece minör olanla yüzleşmek yeterli değildir. Aynı zamanda minör olanı sabit ve değişmez bir yapı gibi görmekten de kaçınmak gerekir. Çünkü minör olan, sürekli değişen ve dönüşen bir oluşu ifade eder. Bunun-

la birlikte, moleküler kimlikler de ortaya çıkmıştır. Moleküler oluşumlar; değişebilen, yeniden düzenlenebilen ve sürekli hareket hâlinde olan unsurların birleşiminden oluşur (Sutton ve Jones, 2013, s. 67-68). Moleküllerin değişebilen unsurlara sahip olması, paralel olmayan evrimi mümkün hâle getirmiştir. Çünkü moleküler yapılar, bağlantılar kurarak kendilerini ifade edebilmektedir. Bu bağlantılar, belirli bir kimliğin oluşumunu engelleyerek sabit bir özün ortaya çıkmasını da önlemektedir (Goodchild, 2005, s. 272-273). Buna karşılık, majörün oluşturduğu molar kimlikler bulunmaktadır. Molar kimlikler, kendilerini özdeşlik üzerinden tanımlamış ve genellikle insanın ya da hakikatin temsilcisi olarak konumlanmışlardır. Ancak molar yapılar içinde yeni olan hiçbir şey yoktur (Kılıç, 2016, s. 562). Yeni olanı ve değişimi mümkün kılan kimlikler ise minör kimliklerdir. Minör kimlikler, oluşu gerçekleştirmektedir. Oluşun en güçlü ifadesi ise kadın-oluş sürecinde ortaya çıkar. Deleuze ve Guattari açısından tüm oluş kadın-oluşla başlar (Colebrook, 2009, s. 182). Dolayısıyla oluş, minör olanın yaratımı olarak varlık bulmuştur. Dünyadaki yeni varlık biçimlerinin, farklılıkların ve değişimlerin kaynağı sabit ve büyük (majör/molar) kimlikler değil; esnek, değişken ve çoğul yapıya sahip minör kimliklerdir. Minör olan, sabit bir öz, kalıplaşmış bir kimlik ya da tek bir merkeze bağlı bir yapı sunmaz. Aksine, sürekli dönüşen, değişen ve farklı bağlantılar kuran bir oluş hâlidir.

Deleuze, aşkın düşünceyi aşmak için "aşkınsal ampirizm" kavramını geliştirmiştir. Aşkınsal ampirizm, belirlenmemiş koşullar içinde deneyimi gerçekleştirme girişimidir. Bu yaklaşım, özne ve nesne ayrımını ortadan kaldırmıştır. Özne ve nesnenin ayrışmaması, aşkın düşüncenin temel dayanaklarından biri olan özne merkezli anlayışın da sona ermesini sağlamıştır. Zira aşkın düşünceler genellikle özneyi açıklayan aşkın yapılar inşa etmektedir. Deleuze ise bu düşünceden farklı olarak hayatı varlık olarak değil, oluş olarak tanımlamıştır. Hayatın oluş olarak görülmesi, özne gibi köktenci düşüncelerin ortadan kalkması anlamına gelir. Aşkın kavramların yıkılması, özgürleşmenin yolunu açacaktır. Özgürleşme ise, köktenci düşüncelerden bağımsız bir deneyimin gerçekleşmesiyle mümkün olacaktır (Er, 2012, s. 73). Bu hususla ilgili olarak Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik* adlı eserinde şunları ifade etmiştir: "Özne, hareket yoluyla, hareket olarak tanımlanır; bu, kendi kendine gelişme hareketidir. Gelişen tek şey öznedir. Öznellik idesine verilebilecek tek içerik budur; aracılık, aşkınlık." (Deleuze, 2021, s. 99). Bu sebeple, Deleuze aşkınsal ampirizm düşüncesini, özneye dayalı olarak oluşan aşkın düşünceyi ortadan kaldırmak için kullanmıştır. Ona göre, özne, aşkın bir yapıya sahip olduğuna inanarak icat eder. İnanmak ve icat etmek, öznenin çifte gücünü oluşturur (Turanlı, 2021, s. 21). Ancak, öznenin inanarak icat etmesinin aksine, gerçek

deneyimler vardır. Deneyim, ortak duyuya bağlı olarak oluşmaz. Ortak duyuya dayanmayan deneyim, problemler üzerinden şekillenir. Bu nedenle, deneyim dünyayı bilinebilir kılmaya çalışmaz. Yani deneyim, dünyayı tamamen anlamak veya kesin bilgi üretmek amacıyla işlemez. Yani deneyim, sabit bir hakikate ulaşmayı hedeflemez. Bunun yerine, deneyim süreci içinde insan, sürekli yeni ve beklenmedik şeylerle **karşılaşır** (Rajhman, 2013, s. 27). Deneyim, karşılaştığı şeyler aracılığıyla bir dönüşüm hareketine girerek kendisini yeniden oluşturmaktadır (Özsoy, 2017, s. 76). Dolayısıyla deneyim, kesin bilgi üretmekten çok, karşılaşmayla yeni oluşumların ve dönüşümlerin önünü açar. Deneyimin karşılaşmayla yeniden oluşumu, aşkın bir öznenin ortaya çıkmasını engellemektedir. Çünkü öznenin aşkınlığı önceden belirlenmiş kabullere dayanmaktadır. Aşkın öznenin olumsuzlanması ise, Descartes'ın ortak duyu anlayışının çökmesi anlamına gelmektedir. Ortak duyunun yitimiyle birlikte düşünce, temellendirici yapılarından kurtularak yeni ve yaratıcı yönelimler geliştirme olanağı bulmuştur.

Sonuç

Deleuze, felsefesinde Batı düşünme biçimini aşkın düşüncenin egemenliğinden kurtarmayı amaçlamıştır. Bu nedenle, felsefede aşkın düşünme biçimi yerine içkin düşünme biçiminin geçmesini sağlamaya çalışmıştır. Geçişi sağlamak için de aşkın düşüncenin savunuculuğunu yapan filozofları eleştirmiştir. Bu doğrultuda, Platon'dan sonra aşkınlığın önemli temsilcilerinden biri olan Descartes'ın felsefesini olumsuzlamaya çalışmıştır. Bu olumsuzlamanın temelinde ise Descartes'ın kesinlik anlayışı yer almaktadır. Çünkü kesinliğe dayanan bir önerme, her şeyi kapsayan evrensel bir form içinde açıklama çabası olarak görülebilir. Bu durum, Descartes'ın aşkın olanı yeniden kurmaya çalıştığını göstermektedir. Aşkın olanın bu kuruluşu, "Düşünüyorum, öyleyse varım" önermesiyle açıkça ortaya çıkmıştır. Burada düşünmenin kesinlik kazanması, bir başlangıcın varlığını mümkün kılmıştır. Deleuze'e göre, Descartes ‹Düşünüyorum, öyleyse varım› önermesiyle kesin bir başlangıç yaptığını iddia etmiştir. Ancak bir başlangıca sahip olmak, aynı zamanda hiyerarşik bir düzen kurmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden, hiyerarşik düzenin merkezinde özne yer almaktadır.

Deleuze, aşkın öznenin yerine köksapa dayanan bir özne-oluş süreci başlatmaya çalışmıştır. Çünkü köksapa dayanan özne, belirli yapıların dışında bir varoluşa sahip olacaktır. Köksapa dayanan özne, başlangıca ihtiyaç duymaz. Bu durum, Batı dünyasını egemenliği altına alan "ben" düşüncesinin yıkılışı anlamına gelir. Aynı zamanda, modern dünyanın temelini oluşturan özne anlayışının yapısöküme uğratılmasıdır. Bu da kimliklere bağlı olarak

toplum içinde kurulan kodların çözülmesi anlamına gelir. Bu nedenle kadın kimliği değil, kadın-oluş süreci önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, köksaplar geçici yaşamsal varoluşlar yaratır. Yaşamsal varoluşlar, özne ve nesneye dayanmayan çokluklar üretme biçimidir. Çokluklar ise modern dünyanın dayandığı özne anlayışının aşılması anlamına gelir. Dolayısıyla Deleuze'ün Descartes okuması, özne anlayışının aşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu okuma, çoğulcu öznenin oluşumu için öncü bir değer durumundadır.

Öte yandan, köksap düşüncesiyle birlikte dikey düşünme biçimleri de eleştirilmiştir. Bu eleştirinin temelinde, dikey düşünmenin karşısına yatay düşünme biçimini koymak yer alır. Deleuze açısından düşüncede yataylık, yaratıcı olma anlamına gelir. Bu nedenle Descartes felsefesi, yaratıcı bir düşünme biçimine sahip değildir. Çünkü dikey düşünme, kabullere dayalı ve tek tip bir düşünme biçimidir. Bu sebeple Deleuze, yatay düşünme biçimine dayanan bir özne anlayışı geliştirmiştir. Yatay düşünmede aynılık yoktur; farkın açığa çıktığı bir düşünme tarzı söz konusudur. Bu düşünce biçiminde özne ile nesne arasında kesin bir ayrım yapılamaz. Deleuze böylece, Descartes felsefesinin oluşturduğu özne-nesne ayrımını aşmaya çalışmıştır. Ayrıca Deleuze'ün özne ve nesne ayrımını ortadan kaldırması, bir tür öznesizleştirme olarak değerlendirilebilir. Çünkü Deleuze'e göre gerçekte var olan, tekilliktir. Oysa özne vb. gibi kavramlar, metafiziğe dayalı varsayımlardır. Dolayısıyla Deleuze, Descartes'ın özne düşüncesini aşarak, onun yerine köksapa dayanan tekilliklerin varlığını savunmuştur. Bu durum, merkezci düşünce biçimlerinin yıkılması anlamına gelir. Böylece fark, düşüncenin kurucu ilkesi olarak ön plana çıkma olanağı bulur.

Kaynakça

Aras, K. (2012). Gilles Deleuze'de sorun ve sorunsal kavramı. *Possible Düşünme Dergisi*, 2, 28–42.

Aras, K. (2023). *Gilles Deleuze felsefesinde özne-oluşun ontolojik tasarımı*. Çıra Akademi Yayınları.

Avcı, İ. B., & Çelebi, E. (2023). Gilles Deleuze'de felsefe ve sinematografik imge. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 13* (2), 111–136.

Başaran, M. (1996). Filozof ve vantrilok. *Toplum Bilim Dergisi*, 5, 21–42.

Bumin, T. (2010). *Tartışılan modernlik: Descartes ve Spinoza*. Yapı Kredi Yayınları.

Cevizci, A. (2012). *Felsefe sözlüğü: Özne*. Say Yayınları.

Colebrook, C. (2009). *Gilles Deleuze* (C. Soydemir, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

Cottingham, J. (1995). *Akılcılık* (B. Gözkan, Çev.). Sarmal Yayınları.

Çiçek, A., & Saygılı, S. (2025). Gilles Deleuze açısından Friedrich Nietzsche felsefesi: Deleuze'ün Nietzsche okuması üzerine bir değerlendirme. *Temaşa Felsefe Dergisi, 23,* 29–37.

Deleuze, G. (2014). *Bergsonculuk* (H. Yücefer, Çev.). Otonom Yayıncılık.

Deleuze, G. (2017). *Fark ve tekrar* (B. Yalım & E. Koyuncu, Çev.). Norgunk Yayıncılık.

Deleuze, G. (2021). *Ampirizm ve öznellik* (E. Erbay, Çev.). Norgunk Yayınları.

Deleuze, G., & Parnet, C. (1990). *Diyaloglar* (A. Akay, Çev.). Bağlam Yayınları.

Descartes, R. (2010). *Yöntem üzerine konuşma* (A. Timuçin & Y. Timuçin, Çev.). Paradigma Yayınları.

Descartes, R. (2013). *Meditasyonlar* (Ç. Dürüşken, Çev.). Kabalcı Yayınları.

Er, S. E. (2012). *Gilles Deleuze'ün fark felsefesi*. Çizgi Yayınları.

Falzon, C. (2001). *Foucault ve sosyal diyalog: Parçalanmanın ötesi* (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları.

Goodchild, P. (2005). *Deleuze ve Guattari: Arzu politikasına giriş* (R. G. Öğdül, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Kılıç, S. (2016). Post-modernite ve post-yapısalcılık. İçinde A. Çüçen (Ed.), *XX. yüzyıl filozofları* (ss. 325–340). Sentez Yayınları.

Küçükalp, K. (2009). Deleuze'ün felsefe kavrayışı. *Kaygı Dergisi*, 12, 131–145.

Küçükalp, K. (2016). *Çağdaş felsefede farklılık tartışmaları*. Emin Yayınları.

Özsoy, B. İ. (2017). Gilles Deleuze'de empirik bilginin kavramsal analizi. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi*, *1*(1), 73–84.

Rajchman, J. (2013). *Deleuze bağlantıları* (B. Şannan, Çev.). Bağlam Yayınları.

Skirbekk, G., & Gilje, N. (2017). *Antik Yunan'dan modern döneme* (E. Akbaş & Ş. Mutlu, Çev.). Kesit Yayınları.

Sutton, D., & Jones, D. M. (2013). *Deleuze* (M. Özbank & Y. Başkavak, Çev.). Kolektif Yayınları.

Timuçin, A., & Timuçin, Y. (1998). Yöntem üzerine konuşma önsöz. Paradigma Yayınları.

Turanlı, G. (2021). *Gilles Deleuze'ün sanatçı filozofu*. Çizgi Yayınları.

Ünlüsoy, A. (2024). *Gilles Deleuze'ün seküler teolojisi*. Çizgi Yayınları.

Zourabichvili, F. (2011). *Deleuze sözlüğü* (A. U. Kılıç, Çev.). Say Yayınları.